

ŠAVRINKE – PREPRODAJALKE MED OSREDNJO ISTRO IN OBALNIMI MESTI TER NOSILKE SIMBOLNIH IDENTIFIKACIJ: DRUŽBENOGODOVINSKE OKOLIŠČINE DELOVNIH MIGRACIJ IN ŠAVRINIZACIJE ISTRSKEGA PODEŽELJA

Špela LEDINEK LOZEJ¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Šavrinke – preprodajalke med osrednjo Istro in obalnimi mesti ter nosilke simbolnih identifikacij: Družbenozgodovinske okoliščine delovnih migracij in šavrinizacije istrskega podeželja

V prispevku so opisane družbenozgodovinske okoliščine, trgovske poti in vsakdanjik preprodajalk s severovzhodnega istrskega podeželja, ki so v prvi polovici 20. stoletja v osrednji Istri zbirale jajca, jih plačevale s potrošnimi artikli – sukancem, z milom, s petrolejem, soljo, z rutami, robci idr. ter prodajale v Trstu. Našteta so žarišča jajčarstva, glavne tedenske trgovske poti in okoliščine, v katerih so se ženske oprijele tovrstne dejavnosti. V zaključku je orisana vloga preprodajalk, ki so jih v osrednji Istri poimenovali Šavrinke, pri ohranjanju izvorno etničnega poimenovanja Šavrini ter v procesih šavrinizacije severnoistrskega zaledja.

KLJUČNE BESEDE: Šavrinke, jajčarice, delovne migracije, Istra, Trst

ABSTRACT

Šavrinkas – Migrant Women Traders between Central Istria and Coastal Towns and Bearers of Symbolic Identifications: Sociohistorical Conditions of Labour Migrations and the “Šavrinization” of the Iстриan Countryside

The paper presents the sociohistorical conditions, trade routes and everyday life of migrant women traders from the north-eastern Iстриan countryside. In the first half of the 20th century they traded in central Istria, where they gathered eggs, and paid for them with consumer goods, e.g. thread, soap, paraffin, salt, kerchiefs and handkerchiefs and other goods, and sold them in Trieste. The egg-selling centres, the main weekly trade routes and the conditions under which the women involved in this activity worked are listed and discussed. In the conclusion the role of the migrant women traders (known as *Šavrinkas* in central Istria) in the preservation of the original ethnic label Šavrini and in the processes of the “šavrinization” of the northern Iстриan countryside is outlined.

KEY WORDS: Šavrinkas, egg-sellers, labour migration, Istra, Trieste

¹ Dr. etnoloških ved, asistentka z doktoratom, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, spela.ledinek@zrc-sazu.si.

UVOD

Konec 19., predvsem pa v prvi polovici 20. stoletja, v času naraščajočih davčnih obveznosti, ki jih je med prvo in drugo svetovno vojno uvedla italijanska oblast, ter v času gospodarske krize konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, je bila preprodaja kmetijskih in trgovskih artiklov med osrednjeistrskimi vasmi in obalnimi mesti pogosta oblika ženskih delovnih migracij. Poleg tovornikov in prevoznikov drv, sena, vina in drugega blaga, prodajalcev kmetijskih pridelkov, živilskih in obrtnih izdelkov ter storitev so istrske poti med urbanimi središči na obali in vasmi v zaledju utrle tudi Šavrinke, kot so v osrednji Istri ter pozneje v ljudskem izročilu, literaturi, popularnem in medijskem diskurzu imenovali preprodajalke, ki so v osrednjeistrskih vaseh zbirale jajca, jih plačevale bodisi z denarjem bodisi z artikli iz koprskih in tržaških trgovin ter jih tovorile do Trsta, kjer so jih prodale meščanom, trgovcem ali mlekaricam. V obdobju med prvo in drugo svetovno vojno so se jajčarstva oprijele predvsem ženske iz severovzhodnega dela istrskega polotoka, predvsem iz krajev med Pregarsko planoto in Kraškim robom. Zemlja v teh krajih je bila borna, kmetijska dejavnost zato ni zadoščala za preživetje in plačevanje davkov, lega med Trstom in odročnejšimi osrednjeistrskimi vasmi pa je bila ugodna za preprodajo med gospodarskim središčem in zaledjem. V prispevku so na podlagi etnografije, zbrane med letoma 1994 in 1998,¹ opisane družbeno-zgodovinske okoliščine in vsakdanjik istrskih preprodajalk z začetka 20. stoletja, kot tudi njihova vloga pri ohranjanju izvorno etničnega poimenovanja Šavrini ter v procesih šavrinizacije istrskega zaledja konca 20. stoletja.

»JE BILO PREMALO, IZ ZEMLJE BI BILO SAMO ZA JEST«

Trgovina med Trstom in zaledjem je cvetela že od srednjega veka, ko je mesto postalo avstrijsko pristanišče in se je v nasprotju z Benetkami, ki so nadzorovale pomorsko trgovino, usmerilo na trgovanje z zaledjem in notranjostjo istrskega polotoka. V 19. stoletju se je Trst razvil v najpomembnejše gospodarsko središče severne Istre, kar je še okrepila železniška povezava z Dunajem (Titl 1965: 75; Darovec 1992: 61). Istrsko zaledje je mesto zalagalo z vsem potrebnim: s senom, z drvmi, ogljem,² vinom, s sadjem (s češnjami, z jabolki), z vrtninami, s poljščinami, z gozdnimi sadeži, predvsem gobami in s kostanjem, perutnino, z jajci, žganjem, mlekom, s sirom, pa tudi s storitvami, kot so bili pranje perila, peka kruha, opravljanje kmetijskega in gospodinjskega dela (Titl 1965: 77; Ravnik 1996: 132–135). Z elektrifikacijo in s porastom mestnih pekarn v 20. stoletju sta krušarstvo ter prodaja drv in oglja izgubila na donosnosti (Verginella 1990: 12).

Po italijanski okupaciji sta izguba avstrijskega trga, ki je spričo železniške povezave segal preko Kranjske tja do Dunaja in Prage, ter konkurenca italijanskih pridelovalcev vplivali na upad prodaje zgodnje zelenjave, sadja, vina in olja. Italijanska oblast je poleg tega leta 1924 uvedla višje davke, zato je bilo prebivalstvo prisiljeno v iskanje dodatnega zaslужka. Težnja po delu, ki bi prinašalo gotovino, je doživela vrhunec med gospodarsko krizo konca dvajsetih let (Dukovski 1997: 139). Poleg siceršnje obr-

1 Etnografija temelji predvsem na (pol)vodenih in prostih razgovorih z istrskimi trgovkami in njihovimi sorodniki iz Boršta, Dola, Gračišča in Kubeda ter njihovimi strankami iz Kaldirja in z Vrhovščine, kot tudi s pisateljici, z likovniki, s folkloristi in z drugimi istrskimi poustvarjalci in raziskovalci ter na stvarni izkušnji pešačenja po krožni trgovski poti med Gračiščem, Vrhom in okoliškimi zaselki nad Buzetom ter Trstom med 14. in 18. 7. 1995. Sporadično in kontinuirano je zbiranje dokumentacijskega gradiva potekalo vse do leta 2013. Etnografijo sva zbirali skupaj s kolegico Natašo Rogelja.

2 S Pregarske planote so vozili les, drva, seno in oglje (*karbon* ali *ugalj*) v Trst, Milje in Koper. V Trstu so seno, drva in oglje prodajali na *pjaci od sena* (*Piazza foraggi*); najboljši ogljarji pa so bili Čiči (Ravnik 1996: 134–135).

tne dejavnosti – kovaštva, kolarstva, zidarstva,³ mizarstva, pletarstva, mlinarstva, oljarstva, lončarstva,⁴ kamnarstva in prevoznitva,⁵ tako za domače potrebe kot za prodajo po sejmi in vaseh, so moški iskali delo po kmetijah v okolici Kopra in Trsta, bodisi za daljši čas pri stalnih odjemalcih ali pa zgolj za en dan – *žornado*,⁶ priložnostno so delali v gozdu, tolkli *batudo*,⁷ gramoz za nasipanje cest in se oprijeli kakršnega koli plačanega dela. V Trstu so iskali tudi stalnejši zaslužek, moški predvsem kot delavci na kmetijah, cestarji, delavci na železnici, v ladjedelnici in železarni, dekleta pa kot služkinje ali kot prebiralke smeti na žaveljskih solinah. Sploh ženske iz manj premožnih družin so bile že od otroštva navajene služiti denar. Za dekle je bilo najboljše, da si je čimprej zagotovila zaslužek in samostojnost. V manj premožnih in številčnih družinah so zato že kmalu po dopolnjenem desetem letu odšle za dekle v isto ali bližnjo vas, k premožnejšim sosedom ali sorodnikom, s trinajstimi ali petnajstimi leti pa služiti v mesto. Pogosto so se priučile šivanja. V krajih bliže mestom je bila bolj razvita storitvena dejavnost – krušarstvo in pranje perila (Jakomin 1989: 136). Prodajke agrarnih pridelkov so bile predvsem iz severozahodnega koprskega zaledja, mlekarice iz Dekanov, Koštabone, Marezig, Plavij, Pomjana, Puč, Svetega Antona, Svetega Petra, Šmarij in drugih krajev koprskega zaledja, perice iz krajev v bližini Rižane, Rokave in opsapske Reke, Glinščice, npr. iz Boljunca, Dekanov, Doline, Koštabone, Krkavč, Marezig, Nove vasi, Plavij, Puč, Svetega Antona, Svetega Petra in Škofij, krušarice pa iz neposredne bližine Trsta – iz Dekanov, Gabrovice, Mačkovelj, vasi dolinskega Brega (Boršt, Ricmanje, Zabrežec, Boljunec, Dolina, Mačkovelje), Ospa, Škednja in Škofij, kot tudi iz zaledja drugih mest.⁸ Med največjo gospodarsko stisko in v najrevnejših gospodinjstvih so bila pogosto prav ženska prizadevanja po pridobitvi sekundarnega dohodka ključna, da so družine preživele (Titl 1965: 79; 1988: 83; Jakomin 1989: 136; Verginella 1990: 11; Tome Marinac 1994: 55; Dukovski 1996: 115; Ravnik 1996: 127–146; Orehovec 1997: 119–121; Ledinek, Rogelja 2000: 84; Repinc 2001: 127–143; Funa 2005: 41–45).

»IMETI OSLA, PLENJER IN TO ŠAVRINSKO OBRT JE POMENILO TOLIKO KOT DANES IMETI MERCEDES«

Ženske so se oprijele jajčarstva – zbiranja in preprodaje jajc in morebitnih drugih pridelkov ter potrošnih dobrin med istrskim zaledjem ter Trstom in drugimi obalnimi mesti – predvsem na severovzhodnem delu istrskega polotoka, predvsem v krajih med Pregarsko planoto in Kraškim robom, v Dolu, Gračišču, Hrastovljah, Kubedu, Mostičju in Podpeči, kjer je bila zemlja manj rodovitna in vremenske razmere za sadjarstvo in vrtnarstvo manj ugodne. Jajčarstva so se ženske oprijele tudi v krajih, ki so bili za dnevne migracije preveč oddaljeni od Trsta, pa vendar za tedenske migracije med gospodarskim središčem in odročnimi vasmii še dovolj blizu tako Trstu kot osrednjeistrskim vasem, kot tudi ponekod drugod.⁹ Tr-

3 Zidarili so tako v Trstu kot v drugih istrskih krajih, Labinu, Pazinu, Puli in Raši ter v Čičariji (Ravnik 1996: 142–143). Najbolj poznani so bili kastavski zidarji (Miličević 1987; 2013).

4 Poznani so bili rakaljski, oprtaljski in humski lončarji (Miličević 1987; 2013).

5 Prevoznitvo vina, lesa, kamenja in drugega blaga, t. i. vožnja *na nolo* (it. *nolo* – najem, tovarnina, prevoznina), je bila dobičkonosna dejavnost tistih kmetov, ki so posedovali voz in vole (Ravnik 1996: 136–137).

6 Iz it. *giornata* – dnevno delo, dnina.

7 Iz it. *battuta* – udarec.

8 Krušarice iz Šmarij so tako s kruhom oskrbovale Koper, kolačarice pa so pekle kolače in jih ob praznikih raznašale po okoliških vaseh ali pa so jih prodajale na ladjah; krušarice iz Krkavč, Padne, Nove vasi in Svetega Petra so prodajale kruh v Bujah, Umagu in Novigradu; krušarice iz Kort pa v Sečoveljskih solinah (Jakomin 1989: 136; Tome Marinac 1994: 55; Orehovec 1997: 118).

9 Jajčarice, s katerimi sva se s kolegico Natašo Rogelja pogovarjali med intenzivno terensko raziskavo med letoma 1994 in 1996, so bile iz Boršta, Dola, Gračišča in Kubeda; informatorji so pripovedovali še o preprodajalkah iz Hrastovelj, Nove vasi, Mostičja, Trseka in Truš. V literaturi so omenjene še jajčarice iz Brezovice, Dekanov, Koštabone, Krkavč, Loparja, Marezig, Nove vasi, Podpeči, Pomjana, Puč, Rižane, Svetega Petra (Ivetac 1990: 102;

govke, ki so v osrednji Istri, kjer so jih imenovali Šavrinke, zbirale jajca ter jih prodajale v Trstu in drugih severnoistrskih obalnih mestih, so bile v ustnih pričevanjih dokumentirane konec 19. stoletja. Medtem ko so bile v nekaterih pisnih virih iz druge polovice 19. stoletja kot Šavrinke označene ženske iz slovenskega kmečkega zaledja, ki so v obmorskih mestih prodajale kruh, sadje, kurivo in mleko (Vidmar 1857: 338; Spinčić 1891: 215; Rutar 1896: 175),¹⁰ pa je Koprčan Nicolò Del Bello – ki sicer ne omenja izraza Šavrinke – poleg izjemne delavnosti žensk iz krajev med Glinščico in Dragonjo poudaril tudi zbiranje sadja, piščancev, jajc in divjačine po celinski Istri, torej njihovo preprodajo (Del Bello 1890: 132).¹¹ Medtem ko je dejavnost na severozahodnem delu istrskega polotoka zaradi boljše prometne povezave – železniške proge med Trstom in Porečom, ki je delovala med letoma med 1902 in 1936 – zamirala, ker so začeli trgovci sami zbirati in prodajati jajca ter oskrbovati Istrane s potrošniškimi dobrinami (Brumen 2000: 248), pa se je na severovzhodu istrskega polotoka zaradi upadanja krušarstva, prodaje sena in drv ter povečanih potreb po sekundarnem dohodku v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, razcvetela.

Preprodajalke iz Gračišča, Kubeda, Dola, Hrastovelj, Podpeči in okoliških vasi so hodile tedensko zbirat jajca v dve smeri: na Buzetščino, vasi nad Buzetom, in na Motovunščino, vasi okoli Motovuna. Do krajev nad Buzetom so hodile po današnji glavni cesti mimo Sočerge, nad dolino reke Bračane, se spustile po štrpedskem klancu in se za Buzetom razkropile vsaka po svojih vaseh in hišah. Za pot na Buzetščino so potrebovale šest do sedem ur hoda. Nekaj ur hoda daljša je bila pot na Motovunščino, ki je vodila prek Pregarske planote, mimo Brezovice in Svete Lucije do Oprtalja. Za Oprtaljem so se Šavrinke spustile po ovinkih, *ključih*, na Livade, kjer so prečkale Mirno in nadaljevale vsaka po svojih vaseh, zaselkih in hišah. Nekatere Šavrinke so hodile tudi globlje, v Dolenjo Istro oziroma Vlašijo, vasi južno od Motovuna, vse do Pazina in Tinjana.¹²

Na razpotjih so potovke pustile *sinjade*,¹³ dogovorjena znamenja, npr. na kamne položene veje, s katerimi so druga drugi sporočale, v katero smer so šle. Vsaka trgovka je imela namreč svoje vasi, zaselke in hiše, v katere je tedensko zahajala in kjer so jo vedno čakala jajca. »Smo meli vsaki svoje ljudi, so bli sigurni, da pridemo. Tudi uro, kdaj. Smo zmeraj pršli ob isti uri v vas. Si šel, kamor te je čakalo« (intervju 2).

Strankam v notranji Istri so v zameno za jajca in v manjši meri ter občasno tudi za šparglje, lobodiko, zimzelen, piščance in kokoši, iz mestnih trgovin prinašale, kar so jim bili naročili, navadno sukanec, milo, platno, rute, robce, predpasnike, prte, sodo, petrolej, gumbe, sponke, glavnike, igle, žlice, vilice, riž, testenine, sladkor, kavo, sol, poper, tobak, cigarete in drugo blago pa tudi rabljena oblačila in posodo. Jajca so bila tako na nek način plačilno sredstvo: leta 1936 je bilo tako mogoče štiri jajca zamenjati za škatlico

Koštial 1993: 50; Brumen 1996: 148; Ravnik 1996: 140; Orehovec 1997: 119; Brumen 2000: 131–132; Funa 2005: 34–41).

10 Fran Vidmar je tako v potopisu po Istri, med Trstom in Pazinom, objavljenem leta 1857 v *Novicah*, Šavrinke povezal s krušarstvom; navedel je številne mline v dolini Dragonje pod Kaštelom, »kateri pšenico meljejo, da pridne Šavrinke daleč okoli kruh dobrega okusa raznašajo« (Vidmar 1857: 338). Alois Spinčić je v 9. zvezku *Avstro-Ogrske monarhije v besedi in sliki* navedel »slovenske Šavrinke iz sodnega okraja Piran in Koper«, ki jih je mogoče dnevno videti v Piranu, Bujah, Trstu in Kopru, kako prodajajo sadje, kurivo, mleko in kruh (Spinčić 1891: 215). Simon Rutar je v knjigi *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra* omenil Šavrinke, ki jih je mogoče videti na koprskem trgu, kamor »prinašajo sadje v jerbasih, mleko pa v kositrnih posodah« (Rutar 1896: 175).

11 »Iz teh vasi prihajajo vse mlekarice in krušarice, ki se stekajo v Piran, Izolo, Koper, Milje, poleg tistih, ki nadaljujejo pot po kopnem ali morju vse do Trsta; iz teh vasi prihajajo nabiralke sadja, piščancev, jajc, divjačine, ki po potrebi prehodijo vso celinsko Istro, v skupinah, zmeraj vesele in zmeraj na delu. Nobena razdalja jih ne zaustavi: v slehernem letnem času, v slehernem vremenu, ki si ga je mogoče zamisliti [...], so v povprečju tri ure dnevno na poti, da pridejo na trg, in še druge tri, da se vrnejo domov, kjer morajo takoj zatem začeti zbirati in pripravljati blago za naslednji dan« (Del Bello 1890: 132).

12 Dolenja Istra in Vlašija sta ostali v spominu sogovornice kot nevarni; verjetno tudi zaradi razbojnikov, ki so med gospodarsko krizo ropali popotnike in prevoznike (Dukovski 1997: 139; Brumen 2000: 132). Preprodajalke iz zahodnejših naselij, iz Koštabone, Krkavč in Puč, so hodile zbirat jajca v neposredno soseščino, v Brda, Brič, Krasico, Merišće, Porto Porton in Šterno, preprodajalke iz Nove vasi in Svetega Petra pa zahodno od Buj proti Umagu, v Cahniće, Kršete, Vinelo, Sv. Marijo na Krasu, Juricane (Koštial 1993: 50).

13 Iz it. *segno* – znak; *segnare* – označevati.

desetih cigaret znamke Popolari, ki je sicer stala eno liro (Ivetac 1990: 102). Ker je bila na Buzetščini in Motovunščini še večja revščina kot v krajih pod Kraškim robom, so Šavrinke blago večkrat pustile tudi na up ali na *kredenco*.¹⁴ Stranke so jo postopoma odplačevale z zajci. Tako je, kot so nama povedali, »ena revščina podpirala drugo« (intervju 2). Prenočišče in hrano so trgovke plačevale z blagom.

Pri hiši, kjer so prespale, oziroma pri *štalarju*, so pustile osla, in peš, s *fagotom* (culo) zbirale jajca. Zbrana jajca so preštivale – z desnico po tri, z levico po dve – in jih zložile v *plenjer* (jerbas) ali v s slamo obložene *bisage*, platnene vreče, ki so jih pritrdile na oslovsko sedlo, *bašto* (Ivetac 1990: 102–103; Ledinek, Rogelja 1997: 136; 2000: 86–90; Funa 2005: 38–39).

Po dveh ali treh dneh zbiranja jajc so se vrnile domov. Tiste, ki so hodile na Motovunščino, so se *stekle* (sešle) na Livadah. Ustavile in okrepcale so se v Sveti Luciji. Tiste, ki so hodile na Buzetščino, pa so se ustavile in okrepcale na Štrpedu. Med hojo so nekatere Šavrinke pletle, posameznice so na slehernem obhodu spletle par nogavic, ter vsaka zase preštivale jajca in preračunavale, koliko bodo zaslužile. Doma so jih nestrpno pričakovali, saj so vse priboljške, ki so jim jih dali za na pot – kos kruha ali steklenico vina – prihranile za domače. »Doma so vsi čakali, kaj jim bomo prinesli« (intervju 2). Jajca so doma zložile iz bisag in jih razvrstile po velikosti (Ivetac 1990: 102–103; Koštial 1993: 51; Ledinek, Rogelja 1997: 139; 2000: 86–90; Funa 2005: 34–41; Đorđević 2012: 59).

Proti Trstu so se pogosto odpravile še isto noč. Ob polnoči so se zbrale na koncu vasi in ob skupni molitvi rožnega venca, klepetanju in petju nadaljevale pot preko osapske doline.¹⁵ Do mesta so potrebovale pet ur. Pred vstopom v mesto so jih pri *daciji*, mestni tržni inšpekciji, pregledali *financarji*. »Enbot, k ste pasala, je blo dobro. Ste mogla prnest pole anka vola!« (intervju 1). »In pod ono hišo so nas pretipali, vse, kaj jemamo in smo mogli povedat in smo šli naprej. Ma niso bli strogi. Njim se je šlo za kšne večje stvari, za jajca v bisagah so znali« (intervju 2). V Trstu so osla pustile pri *štalarju* na ulicah Tesi, Molino a Vento ali Bosco.¹⁶ Jajca so prodajale na drobno ali na debelo. Na drobno so jih prodajale pri kipu zlate Matere Božje na trgu Garibaldi, pred pokrito mestno tržnico, na trgu Impero, Ponte Rosso, pa tudi po hišah, na debelo pa na trgu Sant' Andrea ali v *magazinu* nad trgom Garibaldi. Nekatere so jajca prodale tudi posrednicam ali mlekaricam, ki so jih znosile skupaj z mlekom po meščanskih gospodinjstvih, druge spet so imele stalne odjemalce, pekarnice, mlekarne in trgovine, kjer so lahko pustile večjo količino. Ko so prodale, so nakupile, kar so jim naročile stranke v Istri in kar so potrebovali doma. Pogosto so blago nakupile tudi v Kopru, v dobro založenih in cenejših židovskih trgovinah. Včasih so se pred odhodom proti domu ustavile še v *betoli*,¹⁷ dve sta bili v ulici Sorgente nedaleč od pokrite tržnice. Iz Trsta so domačim prinašale priboljške, otrokom *kornete* (vrsto krušnega peciva), bonbone in ocvrte ribe, moškimi pa tobak in *kartafino* (papir za zvijanje cigaret). Na poti domov so se ustavile in odpočile v Mačkovljah ali Žavljah, po potrebi pa so se ustavile tudi v mlinu ob Rižani in kupile nekaj moke. Krožna pot prodajalk, ki so hodile na Buzetščino, je bila dolga okoli 125 km, tistih, ki so hodile na Motovunščino, pa tudi prek 150 km. Šavrinke so jo, ne glede na vremenske razmere, prehodile enkrat tedensko ali vsaj enkrat na dva tedna (Ravnik 1996: 140; Brumen 1998: 91; Ledinek, Rogelja 1997: 140; 2000: 86–90; Funa 2005: 34–41).

Za preprodajo so potrebovale obrtno dovoljenje, imenovano *ličenca* ali *patent*. Sprva je *ličenca* stala petsto lir, kar je bila takrat vrednost manjšega kosa zemljišča. Pozneje je bila cena nekoliko nižja. S preprodajo so zaslužile do pet lir za sto jajc, kar je bilo primerljivo *žornadi*, tj. plačilu za dan fizičnega dela na kmetiji. Tedensko so v Trst prinesle med petsto do sedemsto jajc, odvisno od letnega časa. Podjetna preprodajalka si je za tvorjenje kmalu priskrbela *mušo*, *tovara* oziroma *tovariča* (osla). Z oslom je lahko

14 Iz it. *credere* – verovati.

15 Preprodajalke iz zahodnejših severnoistrskih vasi, iz Boršta, Nove vasi in Svetega Petra, so se v tridesetih letih za prevoz v Trst posluževale tudi *vaporja* (parnika), ki je šestkrat dnevno vozil med Koprom in Trstom (Koštial 1993: 51). Redkeje, predvsem če so imele manj blaga, so se z *vaporjem* peljale preprodajalke iz krajev med Pregarsko planoto in Kraškim robom.

16 S *štalarji*, lastniki hlevov, je bilo pametno biti v dobrem odnosu. Preprodajalke so jim npr. puščale razbita jajca, kajti ti so jim v zameno posredovali informacije o trgovcih, prodajnih mestih in priložnostnih zaposlitvah.

17 Iz it. *bettola* – beznica, taverna.

pritorila v Trst tudi do tisoč tristo jajc naenkrat, v *plenjer*, jebas, jih je šlo zgolj tristo, in temu primerno višji je bil tudi zaslužek. Kadar se je osel povaljal, je šel zaslužek po zlu. *S plenjerjem* so na pot hodile samo začetnice oziroma tiste, ki so hodile v Istro zgolj pred poroko, da so finančno pripomogle k družinskemu gospodinjstvu oziroma da so si prislužile balo. Tiste, ki so se resneje lotile posla, so imele osla. Pogosto so se s šavrirsko obrtjo preživljale samske ženske, vdove in tiste, ki so živele v skupnem gospodinjstvu z drugimi ženskami (Ivetac 1990: 102–103; Ravnik 1996: 140; Ledinek, Rogelja 2000: 86–90; Funa 2005: 34–41). Šavrinke so bile iskane neveste. Tistim trgovkam, ki so hodile po jajca po poroki, so otroke varovale tašče, svakinje, matere in možje. V sestavljenih družinah, kjer so skupaj živele družine dveh ali več poročenih bratov, so se žene dogovorile za izmenjavanje pri kmetijskih in gospodinskih opravilih ter trgovanju, še pogosteje pa so si delo razdelile. Tako je v Istro hodila tista, ki ji je bilo to ljubše oziroma je bila pri tem uspešnejša, druge pa so skrbele za delo na polju, njivah in z živino, za gospodinjstvo ter varovale in celo dojile njene otroke (Ravnik 1996: 125, 148–150; Ledinek, Rogelja 2000: 86–87).

Navadno so dekleta v šavrirsko obrt vpeljale starejše sorodnice, mame, *none*, tete, tašče in *kunjade* (svakinje). Pokazale so jim poti, jih spoznale s svojimi strankami ter jih naučile »trdo glihat in pošteno plačat« (intervju 2). Ni pa bila vsaka primerna za šavrirsko obrt. »Jih je blo veliko ..., je bla kšna bošca, ki ni bla sposobna za it, [...], če ni znala računat, al če se ni čutla, razumeste? Če se ni čutla za it med ljudi. Ste mogla jemat glavo na pošti. [...] Slabe besede samo niste smela reč. In človek, če ni sposoben, če ni rojen za it po sveti, ga ne moreste« (intervju 3).

Redko so se s preprodajo ukvarjali tudi moški, oziroma so izjemoma nadomestili ženske ali jim pomagali. Kot nama je povedala sogovornica iz Kaldirja: »Da, da, anka muškarci so bili Šavrin. Je bio jedan mali Šavrin, je hodao isto za jaja. A on je dosti rakije kupovao. [...] I kako niso imali slobodno, on je stavio lepo zdola flaše u košarico, pa je stavio seno, pa je stavio jaja i tako složeno. [...] A on je rekao, da ima samo jaja« (intervju 1). V nasprotju z ženskami, ki so preprodajale jajca in potrošne artikle, so se moški pogosteje oprijeli donosnejšega *kontrabanta*¹⁸ (tihotapstva).¹⁹

Jajčarstvo je bilo v tržaški gospodarski centrogenezi krajevna in časovna različica preživetja, ki so ga narekemale specifične družbene in gospodarske razmere ter preživitvene taktike gospodinjstev in posameznikov. Za preprodajo sta bila potrebna začetni kapital ter mreža poznanstev oziroma večšina vzpostavljanja in ohranjanja odnosov z raznolikimi strankami v Istri in Trstu. Diverzifikacijo in specializacijo dela družinskih članov je omogočalo tudi večje število družinskih članov v razširjenih in sestavljenih družinah. In nasprotno, življenje več družinskih jeder pod isto streho je bilo mogoče le, če je bil sekundarni dohodek zadovoljiv (Verginella 1990: 183).

»MI NISMO NITI ZNALI, DA SMO ŠAVRINI, ZDAJ SMO ŠAVRINI VSI«

V osrednji Istri, kjer so preprodajalke zbirale jajca, so se te srečale in poistovetile s specifično rabo etnonima Šavrinica, ker so bile, kot so nama povedali sogovornici iz današnjega hrvaškega dela Istre, iz Šavrinije.

¹⁸ Iz it. *contrabbando* – tihotapstvo.

¹⁹ V družbenogospodarskih okoliščinah prve polovice 20. stoletja je bilo tihotapljenje oz. *kontrabant* osnovni vir prihodkov ne samo posameznikov, temveč tudi družin in celotnih vasi. Na veliko in na drobno se je tihotapilo skoraj vse: živino, meso, drva, olje, vino, tobak, kavo, sol in sladkor (Dukovski 1997: 139). Med italijansko oblastjo je bilo najbolj dobičkonosno in obenem najbolj tvegano trgovanje z artikli, ki so bili v državnem monopolu (alkohol, sol in tobak), kazniva pa je bila tudi trgovina z drugimi artikli brez uradnega dovoljenja, *patenta* ali *licence*, torej mimo nadzora države in plačila davka. Kljub nelegalnosti pa drobni *kontrabant* med Istrani ni imel nelegitimnega statusa in je bil prekršek, ki ga je uzakonila stiska (Giordano 1995: 65; Ravnik 1996: 139–140; Ledinek, Rogelja 2000: 90–93).

So nas oni krstili. Mi nismo niti znali, da smo Šavrini. Zdaj smo Šavrini vsi. [...] So nam rekli Šavrinke, ma tudi po imenih. So imeli obzir. Kadar so klicali otroci mater, pač naj pride domov, je prišla Šavrinca, so me vprašali: »Kaj čmo rečt, je prišla Šavrinca?« So se bali, da bi se užalle.²⁰ »Ma neč«, sem rekla. [...] So imeli obzir. Zaradi mene mi je prou, če mi reče Šavrinca, mi smo pristali, so nas spoštovali dosti (intervju 2).

Preprodajalke so se šele prek stika s strankami v današnji hrvaški Istri seznanile in se poistovetile s poimenovanjem Šavrinke. Izvorno eksogen etnonim je sčasoma, kot izpričuje odgovor sogovornice, da so bili tudi moški Šavrini,²¹ pridobival na poklicni konotaciji. Slednje seveda ne spodbija etnične rabe poimenovanja, v zgodovinskih virih so ga uporabljali italijanski pisci (Ledinek, Rogelja 2000: 94–95; Baskar 2002a: 122–124), zdi pa se, da je bila prav poklicna raba poimenovanja ključna za vnovično prilastitev in uveljavitev šavrinke istovetnosti. Pri njeni popularizaciji konec 20. stoletja so imeli, kot ugotavljajo različni avtorji (Ledinek, Rogelja 1997: 141–143; 2000: 93–102; Baskar 2002a: 127; 2002b), pomembno vlogo književniki, likovni umetniki in folkloristi, od Alojza Kocjančiča z zbirko *Šavrinke pesmi* (Kocjančič 1962), Marjana Tomšiča z upodobitvami Šavrin v romanih, novelah in pripovedih (Tomšič 1983; 1986; 1990; 1993), Jožeta Pohlana s slikovnimi in kiparskimi upodobitvami, zapisovalci spominov, kot sta Marija Franca s *Šavrinškimi zgodbami* (Franca 1990; 1992; 1993) in Rafael Vidali z zbirko pripovedi *Čubejske žravce* (Vidali 1989), pa tudi kulturno-umetniška društva, kot so npr. Šavrini inu anka Šavrinke iz Gračišča. V zvezi z navedenimi upodobitvami Šavrin je Bojan Baskar zapisal, da so – v nasprotju z zgodnejšimi omembami Šavrin (in Šavrinov) v zgodovinskih virih, ki so se nanašale na prebivalce širšega območja severnoistrskega zaledja – Šavrinke v literaturi reducirane na jajčarice iz jugovzhodnega kota današnje slovenske Istre (Baskar 2002a: 129). Pri omenjeni omejitvi Šavrin na jajčarice so imele poleg literatov, likovnikov ter drugih ustvarjalcev in poustvarjalcev ključno vlogo tudi same jajčarice oziroma, bolje, preprodajalke. Prvič, jajčarice so bile, ker so hodile v osrednjo Istro, kjer so jih (po)imenovali Šavrinke, v določenem obdobju, predvsem v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, ključne nosilke šavrinke istovetnosti (v nasprotju z drugimi istrskimi trgovkami, prodajalkami sadja in vrtnin, krušaricami, mlekaricami in pericami, ki takrat niso hodile v osrednjo Istro). Še več, prav preprodajalke so bile tiste, ki so eksogeno istovetenje s Šavrinami, čeprav predvsem kot poklicno identifikacijo, ponotranjile in afirmirale. Drugič, dejanske okoliščine delovnega vsakdana jajčaric – na primer dolgotrajna in naporna hoja, večdnevna odsotnost od doma, stik z »istrsko revščino in s tržaškim bliščem« – ter posledična fizična utrjenost, socialne veščine ter avtonomnost²² so oblikovale večplastne podobe Šavrin. Večplastne in pogosto tudi protislovne podobe so bile mikavno gradivo, ki so ga v drugi polovici 20. stoletja pisatelji, likovniki in drugi poustvarjalci, zbiratelji ljudskega blaga ter pevske, kulturne in folklorne skupine pregnetli in prikrojili v po svoji meri urezan lik Šavrinke (Mihelj 2006: 371–372; Ledinek, Rogelja 2012: 541–545). In tudi tu so posamezne jajčarice odigrale ključno vlogo; nenazadnje je bilo prav plodno vzajemno sodelovanje jajčarice in literata²³ kot tudi pripravljenost za pripovedovanje in sodelovanje s šolarji, študenti, z novinarji in s kulturno-umetniškimi društvi ključno za širši val zanimanja za Šavrinke in afirmacijo šavrinke identitete.

20 Zadrega strank iz osrednje Istre pred poimenovanjem trgovk Šavrinke korenini v dejstvu, da naj bi bil etnonim Šavrin zmerljivka (Titl 1965; intervju 4).

21 »Da, anka muškarcu so bili Šavrini« (intervju 1).

22 Tudi v tem pogledu so se preprodajalke razlikovale od istrskih prodajalk sadja in vrtnin, krušaric, mlekaric in peric, ki blaga niso zbirale in preprodajale v osrednji Istri, njihove trgovske poti so bile krajše, niso bile odsotne od doma po več dni ter niso imele tako intenzivnih stikov s strankami.

23 Jajčarica Marija Franca, ki je svoje spomine sprva pripovedovala sostanovalcu, učitelju in pisatelju Marjanu Tomšiču, jih je prav na njegovo pobudo zapisala v treh zvezkih *Šavrinških zgodb* (Franca 1990; 1992; 1995). Sočasno je Marjan Tomšič izdal romana *Šavrinke* (1986) in *Zrno od firmentona* (1993), novele *Olive in sol* (1983) in *Kažuni* (1990) ter druga leposlovna dela, v katera je med drugim vtikal Marijine spomine. Podrobneje o nastajanju romana *Šavrinke* prim. Tomšič (2013).

SKLEP

Konec 19., predvsem pa v prvi polovici 20. stoletja, je bila preprodaja kmetijskih in trgovskih artiklov med osrednjeistrskimi vasi in obalnimi mesti pogosta oblika preživetvenih taktik žensk iz severovzhodnega dela istrskega polotoka, iz krajev med Pregarsko planoto in Kraškim robom. Ker so arhivski in pisni viri, ki bi orisovali podrobnosti iz vsakdanjega življenja istrskih delovnih migrantk, skopi, je etnografsko gradivo, predstavljeno v pričujočem prispevku, dragoceno. Poleg umestitve v družbenozgodovinski kontekst namreč razkriva tudi drobce iz vsakdanjega življenja. Opazovanje poznejših (re)interpretacij ženskih delovnih migracij pa je omogočilo tudi vpogled v proces šavrinizacije severnoistrskega zaledja. Te iste preprodajalke so namreč odigrale tudi ključno vlogo v procesu (so)oblikovanja šavrinske istovetnosti v devetdesetih letih 20. stoletja, bodisi kot pasivne nosilke šavrinske identitete ali pa kot aktivne upovedovalke. Če so bile Šavrinke, kot so jajčarice imenovalе stranke v osrednji Istri, v prvi polovici 20. stoletja ključne za preživetje družin, so bile te iste jajčarice konec 20. stoletja, poleg umetnostnih in folklorističnih impulzov, ključne nosilke in promotorke šavrinske istovetnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Baskar, Bojan (2002a). Med regionalizacijo in nacionalizacijo: Iznajdba šavrinske identitete. *Annales. Series historia et sociologia* 12/1, 115–132.
- Baskar, Bojan (2002b). *Dvoumni Mediteran: Študije o regionalnem prekrivanju na vzhodnojadranskem območju*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Brumen, Borut (1996). The State Want It So, and the Folk Cannot Do Anything Against the State Anyway. *Narodna umjetnost* 33/2, 139–155.
- Brumen, Borut (2000). *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Darovec, Darko (1992). *Pregled zgodovine Istre*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Del Bello, Nicolò (1890). *La provincia dell'Istria: Studi economici*. Capodistria: Cobol & Priora.
- Dukovski, Darko (1997). *Svi svjetovi istarski: Ili još-ne-povijest Istre prve polovice XX. stoljeća*. Pula: C.A.S.H.
- Đorđević, Iva (2012). *Neistražena*. Buzet: Udruga Kaleido.
- Franca, Marija (1990). *Šavrinske zgodbe*. Koper: Fontana.
- Franca, Marija (1992). *Šavrinske zgodbe 2*. Koper: Fontana.
- Franca, Marija (1995). *Šavrinske zgodbe 3*. Koper: Fontana.
- Funa, Katja (2005). *Vloga Šavrinke pri oblikovanju šavrinske identitete*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Giordano, Christian (1995). The Gulf Between State and Citizens in Complex Societies: An Interpretive Approach to Political Anthropology. *MESS – Mediterranean Ethnological Summer School* (ur. Borut Brumen, Zmagó Šmitek). Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Intervju 1. Intervju z Dorotejo, 26. 11. 1994, Kaldir (intervju vodili: Špela Ledinek Lozej in Nataša Rogelja).
- Intervju 2. Intervju z Marijo Franca, 2. 12. 1994, Gračiče (intervju vodili: Špela Ledinek Lozej in Nataša Rogelja).
- Intervju 3. Intervju s Karlino Jakomin, 12. 5. 1997, Kubed (intervju vodili: Špela Ledinek Lozej in Nataša Rogelja).
- Intervju 4. Intervju z Julijem Titlom, 23. 9. 1994, Koper (intervju vodili: Špela Ledinek Lozej in Nataša Rogelja).
- Ivetac, Just (1989). Goniči i šavrinke. *Franina i Jurina* 1990, 101–103.
- Jakomin, Dušan (1989). *Škedenjska krušarica = Servola: La portatrice di pane*. Trst: Dom Jakoba Ukmarja.
- Koštal, Rožana (1993). Se rōjana u srājčice, Šavrinka? *Jurina i Franina* 53, 48–55.

- Ledinek, Špela, Rogelja, Nataša (1997). Šavrinke kot oseba in simbol. *Etnolog* 7, 131–145.
- Ledinek, Špela, Rogelja, Nataša (2000). *Potepanja po poteh Šavrinke Marije*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Ledinek Lozej Špela, Rogelja, Nataša (2012). Šavrinke, Šavrini in Šavrinija v etnografiji in literaturi = The Šavrinke, Šavrin, and Šavrinija in Ethnography and Literature. *Slavistična revija* 60/3, 537–560.
- Mihelj, Sabina (2006). Transformations of Imagined Landscapes: Istra and Šavrinija as Intercultural Narratives. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* (ur. Marcel Cornis-Pope, John Neubauer). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins publishing company, 364–373.
- Miličević, Josip (1987). Istarsko rukotvorstvo = Istrsko rokodelstvo. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Miličević, Josip (2013). *Istarsko pučko lončarstvo*, http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fhrcaak.srce.hr%2Ffile%2F126873&ei=7EZBUqDSBMjKtQbFpoCQAw&usq=AFQjCNGR00HJflfpgUz9_39Tqi9aNmew&sig2=2zAco_KEUKnft9Xl1zxk3g&bvm=bv.52434380,d.Yms (24. 9. 2013).
- Ravnik, Mojca (1996). *Bratje – sestre – strniči – zermani: Družina in sorodstvo v vaseh v slovenski Istri*. Ljubljana: ZRC SAZU; Koper: Lipa.
- Repinc, Martina (2001). Perice v Boljuncu. *Etnolog* 11, 127–144.
- Rutar, Simon (1896). *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra: Prirodnoznanški, statistični, kulturni in zgodovinski oris*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Spinčić, Alois (1891). Volksleben der Slaven in Istrien. *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* 9. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 208–230.
- Titl, Julij (1965). *Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju*. Ljubljana: Lipa.
- Titl, Julij (1988). *Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri*. Koper: Lipa.
- Tome Marinac, Bogdana (1994). *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje: Občina Izola*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Tomšič, Marjan (1983). *Olive in sol*. Koper: Lipa.
- Tomšič, Marjan (1986). *Šavrinke*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Tomšič, Marjan (1990). *Kažuni*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Tomšič, Marjan (1993). *Zrno od frmentona*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Tomšič, Marjan (2013). Kako je nastajal roman Šavrinke. *Znamenja trajnosti* (ur. Nevenka Bogataj). Ljubljana: Andragoški center Slovenije, 21–26.
- Verginella, Marta (1990). *Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju*. Trst: Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici; Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Vidali, Rafael (1989). *Čubejske žrjavce*. Koper: Fontana.
- Vidmar, Fran (1857). Potopis po Istri od Tersta do Pazina. *Novice gospodarske, obertnijske in narodske* 15/85, 338.